MORFOLOGIA FLEXIONARĂ A PLURALULUI ROMÂNESC ŞI AŞA-ZISUL „NEUTRU” ÎN LIMBA ROMÂNĂ ŞI ÎN GRAIURILE ROMÂNEŞTI

THE INFLEXIONAL MORPHOLOGY OF THE ROMANIAN PLURAL AND THE SO-CALLED “NEUTER” IN ROMANIAN AND IN ROMANIAN DIALECTS

(Abstract)

This study argues that the notion that Romanian has a “neuter” gender is superfluous, because the agreement properties associated with so-called „neuter” nouns are a direct function of the inflexional morphology of both the singular and plural forms, which speakers in any case store separately. This claim is supported by a number of diachronic and dialectal facts showing that an enduring and apparently necessary characteristic of “neuters” is that they bear unambiguous inflexional markers of masculine gender in the singular and of feminine gender in the plural.

Cuvinte-cheie: genul „neutru”, morfologie flexionară, diacronie, dialecte.
Key-words: “Neuter” gender, inflexional morphology, diachrony, dialects.

Limba română se deosebeşte de celelalte limbi romanice (sau cel puţin de cele standard) prin faptul că are un aşa-zis gen „neutru”. Substantivele neutre se deosebesc de celelalte substantive din limba română prin faptul că la plural ele pot fi considerate feminine (adică, fac acordul la feminin) pe când la singular se comportă, din punct de vedere al acordului, ca masculine.

Neutrele se mai împart în două mari clase flexionare, una cu pluralul în *-e*, de pildă *braţ - braţe*, şi alta, ca, de exemplu, *timp - timpuri*, cu pluralul în *-uri.* Este, în general, imprevizibil, pornind de la singular, care din aceste

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

două desinenţe va apărea la plural. Numai în cazul în care un substantiv are un radical paroxiton sau proparoxiton pot fi excluse pluralele cu *-uri* (dar există excepţii, de pildă *sinus* paroxiton dar *sinusuri* proparoxiton). Însă cele mai multe substantive româneşti au radical oxiton (ca să nu pomenim de cazuri ca *radio - radiouri*, *zero - zerouri* unde accentul se mută pe *o*, la plural).

O consecinţă a acestui fenomen general de imprevizibilitate, pe care ţin să o subliniez aici, este că de cele mai multe ori formarea pluralului la neutru este neregulată (adică nu este în funcţie de nicio regulă care să permită derivarea pluralului de la singular), vorbitorii fiind obligaţi, în privinţa fiecărui substantiv neutru, să înmagazineze nu numai forma de singular, ci şi pe cea de plural. Însă aceste forme „arhivate" separat împreună cu pluralul pot fi şi uitate: este uimitoare – pentru vorbitorii altor limbi unde formarea pluralului este supusă în cele mai multe cazuri unor reguli simple şi generale – frecvenţa cu care românii, chiar şi cei mai „cu carte", se pot încâlci în căutarea unui plural pe care dintr-o dată nu şi-l amintesc.

Am impresia uneori că eticheta de „neutru" este percepută de mulţi români ca un fel de portdrapel al limbii lor, o trăsătură clară a „latinităţii" românei, prin comparaţie cu alte limbi romanice naţionale aparent mai „sărace" în privinţa genurilor. Aşadar, pe de o parte, prefer să mă abţin din dezbaterea privind existenţa unui adevărat „neutru" în limba română; dar, pe de alta, mă simt obligat să mărturisesc că sunt foarte departe de a fi convins de existenţa unui al treilea gen care să fie diferit de feminin şi de masculin. Dacă vrem să recunoaştem că româna este altfel decât celelate limbi romanice în această privinţă, nu am dreptul să mă opun folosirii termenului „neutru", mai ales având în vedere faptul că formele „neutrului" într-adevăr provin direct din forme neutre latineşti (cf. Ivănescu 1957: 308). Şi din punctul de vedere teoretic chestiunea depinde foarte mult de definiţia formală a unui gen. Loporcaro şi Paciaroni (2011: 319) afirmă că „the Romanian neuter is a gender, if only a controller gender". Prin aceasta autorii înţeleg (după Corbett 1991: 150-52) următorul lucru: în ciuda faptului că nu există în limba română decât două tipuri de acord morfosintactic (masculin sau feminin), tot trebuie recunoscut pentru ea un al treilea gen, un „neutru", dat fiind că există o clasă de substantive distinctă care cere acordul la masculin la singular, iar la feminin la plural. În interpretarea mea a „neutrului" românesc mă apropii mai mult, însă, de cei ca Hall (1965), Marcus (1967: 123;143) sau Matasović (2004: 51), care susţin teoria „ambigenericităţii", potrivit căreia română n-ar avea decât două genuri, masculin şi feminin, foarte multe substantive fiind caracterizate prin faptul că au un singular cu genul masculin şi un plural cu genul feminin. Am exprimat şi eu acelaşi punct de vedere în Maiden (2011: 701n36), dar în cele ce urmează

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

voi demonstra că toate substantivele „ambigene” au această proprietate dintr-un anumit motiv morfologic.

Unele din cele mai interesante argumente în favoarea existenţei unui gen care nu este nici masculin nici feminin (şi de aceea trebuie considerat „neutru”) în limba română provin din domeniul sintaxei şi îndeosebi din fenomenele de coordonare sintactică. Mă gândesc aici la cazurile analizate de Bianca Croitor şi de Ion Giurgea (2009) ca, de pildă, *Mărul şi părul sunt înalţi* cu două substantive masculine la singular coordonate cu acordul masculin la plural, faţă de *Scaunul şi tabloul sunt vopsite* cu două substantive „neutre” la singular coordonate cu acordul feminin la plural. Autorii declară (2009: 25) că: “If ‘ambigeneric’ meant that these nouns have one gender in the singular and another gender in the plural, nothing would distinguish between a singular masculine and a singular neuter […] The coordination facts suggest that the ambigeneric property should be understood differently, [as] an instruction to value gender as masculine in the context /+singular/ and feminine in the context /+plural/”. Trebuie subliniat că după părerea acestor lingvişti (2009: 37) româna de fapt nu are un al treilea gen „neutru”, aşa-zisele „neutre” constituind în schimb “a third nominal class which is selected by a head containing bundled number and gender. Th[is] hypothesis – the nominal class analysis – also requires the assumptions that a head containing bundled number and gender can be inserted above a DP-conjunction and the nominal class feature can percolate at the DP-level.” Însă, pare să fie vorba tocmai despre o clasă fără gen inerent, căreia i se potriveşte destul de bine eticheta de „neutru” — dat fiind că „neutru” este un termen în esenţă negativ, adică “nici masculin şi nici feminin” (cf. Jakobson 1971: 188). În orice caz, eu nu cred că avem nevoie nici de mecanismul elaborat de Bianca Croitor şi Ion Giurgea nici de ipoteza potrivit căreia substantivele neutre ar fi „ambigene”.[1] Ceea ce vreau să demonstrez, în schimb, este că istoria morfologică a „neutrului” românesc nu poate fi înţeleasă în întregime decât dacă abandonăm atât termenul de „neutru” cât şi ideea că, în mod abstract, substantivele respective ar fi ori lipsite de gen inerent ori „ambigene”. Consider că asemenea analize ale „neutrului” românesc sunt (ca şi apelul la „neutru” ca „controller gender”), nu chiar eronate, ci superflue. Este de ajuns să admitem doar două genuri, şi să recunoaştem

[1] Trebuie adăugat că Roman Jakobson (1971: 188) (cf. şi Donka Farkas 1990) cred că substantivele sunt chiar “neutre”, în sensul că sunt lipsite de gen inerent, astfel încât la singular (număr nemarcat) se impune genul “mai puţin specificat” sau nemarcat (masculinul) pe când la plural (număr marcat) se impune genul “mai specificat” sau marcat, adică femininul. Asemenea teorii nu explică *de ce* substantivele respective ar fi “underspecified” pentru gen (precum zice Donka Farkas).

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

importanţa excepţională, în limba română, a faptului că genul poate fi condiţionat morfologic, de desinenţă.[2] Ideea unui „neutru" separat, de masculin cât şi de feminin, tinde să opacizeze adevărata dinamică istorică a formelor respective, şi adevarata lor natură sincronică. De aceea prefer să vorbesc în cele ce urmează nu despre „neutru" ci despre *genus alternans*, ca să folosesc un termen propus de Iván Igartua (2006).

Evoluţia lui *genus alternans* de la latină până la româna modernă arată o caracteristică morfologică atât de evidentă încât, în mod paradoxal, nimeni nu pare s-o fi sesizat în întregime.[3] Substantivele care în latina târzie au căpătat *genus alternans* au avut toate, cu foarte puţine excepţii, anumite caracteristici morfologice foarte specifice în privinţa desinenţelor. Ele provin din neutre latineşti iar, dacă primesc genul feminin la plural, acest lucru se datorează tocmai faptului că desinenţa latinească de neutru plural -A (de exemplu FOLIA „frunze") era formal identică cu cea de feminin singular de la declinarea întâi (de exemplu MENSA „masă"). Trecerea la feminin mai este cauzată şi de faptul că genul neutru tinde să dispară din latina târzie, formele flexionare de cele mai multe ori contopindu-se, la declinarea a doua, cu masculinul, iar la a treia, fie cu masculinul fie cu femininul. Mai mult, unele neutre plurale din latina clasică, după cum demonstrează Francesco Rovai (2012), provin chiar din nişte substantive feminine singulare, de declinerea întâi cu -A, având sens colectiv. Ca urmare, acestea au fost reinterpretate ca fiind plurale şi, la rândul lor, şi-au „inventat", ca să spun aşa, un singular nou cu -UM. Aceasta este istoria substantivelor ca, de exemplu, LABIUM - LABIA „buză", ARMENTUM - ARMENTA „cireadă", RAMENTUM - RAMENTA „aşchie" , SPICUM - SPICA „spic". De observat că singularul nou al acestor substantive latineşti are mereu desinenţa –UM şi

[2] Acordul a două "neutre" coordonate este mereu feminin pur şi simplu datorită desinenţelor substantivelor respective care au, la pluralul fiecăruia, o desinenţă distinctiv feminină. Niciodată nu trebuie trecut cu vederea faptul că vorbitorii limbii române înmagazinează atât forma de plural, cât şi cea de singular a "neutrelor", astfel încât acordul se poate face având în vedere formele de plural, chiar dacă acestea nu sunt direct prezente în sintagma substantivelor coordonate. Adevărul este că până şi substantive masculine coordonate pot să primească acordul la feminin (de exemplu *Ochiul şi obrazul sunt neatinse* sau *Muntele şi codrul sunt frumoase*), şi că atitudinea vorbitorilor (ca să nu pomenim de gramaticieni) în această privinţă este cam oscilantă, după cum arată Windisch (1971:34-46) sau Croitor şi Giurgea (2009:30u.). Faptul că, în general, substantivele neînsufleţite coordonate (chiar dacă nu sunt toate "neutre") tind să facă acordul feminin la plural se explică prin aceea că majoritatea substantivelor cu această caracteristică semantică au pluralul feminin în limba română.

[3] Nu este locul aici să vorbesc despre istoria dialectelor italiene centro-meridionale, care au și ele *genus alternans*, dar concluzia ar fi aproape aceeași ca și pentru română.

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

că niciodată nu se produc singulare noi cu desinenţe de declinarea a treia -E. În fapt, se pare că vorbitorii exploatează, în crearea acestor neutre noi, o opoziţie flexionară adânc înrădăcinată în limba latină şi legată, în primul rând, de gen, dintre masculine cu -U- si feminine cu -A(-), opoziţie care se manifestă la o întreagă clasă de adjective (de exemplu BONUS - BONA „bun, bună"), la fel ca şi în domeniul derivării morfologice (FILIUS „fiu"- FILIA „fiică").

Atunci când începe să se manifeste, în latina târzie, fenomenul *genus alternans*, observăm exact aceeaşi condiţie morfologică, adică inovaţia se limitează la cazurile unde atât pluralul (feminin) cât şi singularul (masculin) poartă mărcile distinctive şi neambigue ale genului respectiv: -a la plural şi -u la singular. Cu toate că -a era şi o desinenţă a pluralelor din declinarea a treia, cazuri de *genus alternans* din această din urmă declinare sunt aproape inexistente, fie în latina târzie, fie în dialectele italiene, fie în română şi în dialectele româneşti, tocmai pentru că, la singular, desinenţa este -*e*, aceasta comportând ambiguitate în privinţa semnalizării genului.

Este cât se poate de semnificativ şi faptul că substantivele din declinarea a treia pot şi ele să participe la *genus alternans* dar numai cu condiţia să treacă întâi la declinarea a doua (ca în cazul lui OS - OSSA devenit OSSUM - OSSA şi apoi *os - oase*) sau în mod special să *semene* fonologic cu o formă morfologic masculină. Substantive ca TEMPUS şi CORPUS, unde -US face parte, în realitate, din tulpină, par să aibă o desinenţă de masculin singular din declinarea a doua şi fac la plural TEMPORA şi CORPORA, aparent feminine. Din formele acestea de plural, se mai desprinde cea de a doua desinenţă a lui *genus alternans*, -ora, păstrată ca atare în dialectele italiene şi destinată să devină întâi -*ure* în limba română şi pe urmă -*uri*, de unde tipul *timp - timpuri.* Un alt exemplu de acest tip, cu un plural care sună ca un masculin faţă de un plural aparent feminin, este CAPU(T) - CAPITA, care va deveni *cap – capete* (it. v. *capo - capita*). Răspândirea analogică a acestui fenomen la sute de alte substantive se limitează de asemenea la cuvinte care au la singular desinenţa masculină -u (ca de pildă *deget(u) – degete, picior(u) – picioare*; *ciocan(u) – ciocane*).

Asocierea desinenţelor lui *genus alternans* cu marcarea distinctivă a genului se întăreşte în română (ca şi în unele dialecte italoromanice), în sensul că desinenţa -*a* la plural este înlocuită de o desinenţa tipică numai pentru femininul plural, adică -*e*. În dacoromână, această schimbare se realizează fără excepţii (forma *ou – ouă* are o explicaţie exclusiv fonologică, neexistând niciun motiv ca să credem că *ouă* este continuarea directă a lui OUA din latină, după cum susţin de exemplu Loporcaro şi Paciaroni 2010: 400; 402). Acest lucru arată că desinenţa -*e* din aşa-zisul neutru este una şi aceeaşi desinenţă ca desinenţa -*e* din femininele plurale. La prima vedere, însă, comportamentul acestei desinenţe în istoria limbii române ne îndeamnă să credem că avem de-

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

a face cu două desinenţe diferite, una de feminin şi alta chiar de "neutru", dat fiind că desinenţa *-e* din pluralele de la *genus alternans* nu este supusă unei schimbări care, pe de altă parte, se produce foarte des asupra pluralelor din substantivele feminine, şi mai ales a pluralelor "neînsufleţite". Mă refer la înlocuirea analogică a lui *-e* cu desinenţa de plural *-i* (cf. Iordan 1938: 10-17; 32-35; 40-42), ilustrată în tabelul (1), căreia i se opun femininele plurale în *-e* cu *-i* la "neutre" (cf. Meyer-Lübke 1895: 53), ilustrate în (2).

(1) Înlocuirea femininelor plurale în *-e* cu *-i*

SG	PL		SG	PL
roată	*roate*	>	*roată*	*roţi*
aripă	*aripe*	>	*aripă*	*aripi*
gură	*gure*	>	*gură*	*guri*
bucată	*bucate*	>	*bucată*	*bucăţi*
rană	*rane*	>	*rană*	*răni*

(2) Rezistenţa înlocuirii femininelor plurale în *-e* cu *-i* la "neutre"

MSG	FPL	
os	*oase*	(***oşi*)
deget	*degete*	(***degeţi*)
ac	*ace*	(***aci*)
lighean	*lighene*	(***ligheni*)
scaun	*scaune*	(***scauni*)

Vreau să demonstrez că, în ciuda aparenţelor, comportamentul distinctiv al desinenţei de plural este cea mai bună dovadă a tezei mele potrivit căreia desinenţă *-e* din *genus alternans* nu este nimic altceva decât o marcă a genului feminin, şi că nu este una "neutră". Faptul că nu se introduce *-i* la substantivele cu *genus alternans* se datorează principiului potrivit căruia aceste plurale trebuie să arate, prin forma lor morfologică şi în mod neîndoielnic, genul gramatical.

În primul rând, trebuie precizat că desinenţa *-e* la substantivele cu *genus alternans* într-adevăr nu este întotdeauna rezistentă la înlocuirea analogică (în ciuda a ceea ce scrie Meyer-Lübke la subiect), deoarece există cazuri ca, de pildă, *studiu studii* ori *fotoliu fotolii*. Acestea sunt de fapt cuvinte care fac parte din limbajul comun civilizaţiei internaţionale, făcând pluralul cu *-ii*. N-aş exclude însă ca acesta să fie explicabil prin influenţa limbii italiene, unde, cel

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

puţin până în secolul al 19-lea, pluralul cuvintelor în *-io* se scria cu *-ii.* În orice caz, este previzibil că în limba română substantivele neînsufleţite în *-iu* vor avea un plural feminin în *-ii.*

Mult mai semnificativ în această privinţă, este cazul substantivelor istorice în *-ure* al căror *-e* final este înlocuit fără excepţie de *-i* (*timpure* > *timpuri*). Să se observe că înlocuirea lui *-e* final din *-ure* cu *-i* înseamnă că *-ure*, contrar a ceea ce se afirmă în cele mai multe manuale de lingvistică istorică romanică, nu este *o singură* desinenţă ci că constituie o structură bimorfematică, alcătuită din *două* semne de plural, *-ur-* şi *-e*. Altfel nu s-ar putea explica cum numai partea finală a lui *-ure* este înlocuită de *-i*.

Ca ultim exemplu al înlocuirii desinenţei *-e* cu *-i* la *genus alternans*, aş pomeni de faptul că în graiurile româneşti nord-orientale avem exemple de înlocuire a lui *-e* cu *-i* la unele substantive cu vocala accentuată /a/, ca, de pildă, *buzunar – buzunări* în loc de *buzunar – buzunare* (tabelul 3). Vom vedea mai jos importanţa teoretică a tipului *buzunar – buzunări*.

(3) Plurale feminine de tipul *buzunări* din graiurile nord-orientale

M	F
buzunar	*buzunări*
mădular	*mădulări*
stomag	*stomăji*
dispinsar	*dispinsări*

Ca să rezum, în limba română alternanţa de gen între singular şi plural presupune ca desinenţele substantivelor implicate, atât de singular cât şi de plural, sa fie mărci neambigue ale genului. Nu din întâmplare în istoria limbii române, substantive cu *genus alternans* care să aibă la singular desinenţa *-e* sunt aproape inexistente. Cazuri ca *lapte – lăpturi*, *foarfece – foarfece* sau *nume – nume* sunt chiar excepţionale, şi cred că fiecare are o explicaţie particulară. *Lăpturi* nu este clar pluralul lui *lapte* (substantiv masiv şi de aceea în mod normal lipsit de un plural morfologic semantic identic cu singularul). *Foarfece* (< FORBICEM) este un substantiv şi semantic şi morfologic aberant. este greu de spus dacă el desemnează o unitate sau două. *Foarfece* poate să fie un masculin singular, dar acest singular, tocmai cu desinenţa *-e* şi desemnând un obiect care poate fi văzut şi ca plural, este foarte susceptibil să fie reinterpretat ca *feminin plural,* astfel încât limba ajunge să aibă două forme fonologic identice, una de singular şi alta de plural, coexistente. Pe de altă parte, de la acest feminin plural nou se poate desprinde un singular feminin nou, *foarfecă*, care, la rândul lui, poate să capete un plural nou *foarfeci* (cf. şi

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

Wild 1983: harta 434 pentru formele corespunzătoare în meglenoromână). Pluralul vechi de la *nume* era *numere* (< NOMINA) şi cred că asemănarea fonologică cu clasa pluralelor "neutre" în *-ure* ar fi fost motivul prin care acest cuvânt a trecut la feminin la plural (de fapt, în unele localităţi, după cum arată Marin, Mărgarit şi Neagoe (1998: 92), devine *numuri*). Pe urmă, desinenţa de plural pare să fi fost înlocuită de *-e*, producând un plural identic cu singularul.

De-a lungul istoriei limbii române, *genus alternans* a fost caracterizat de o semnalizare neambiguă a genului. De fapt *genus alternans* în latina târzie s-a născut tocmai din cauza identităţii dintre desinenţa de neutru plural -A cu desinenţa de feminin singular, şi dintre desinenţa de acuzativ singular cu desinenţa de *nefeminin* -U(M) la singular (cf. Philippide 2011: 433; Schön 1971: 113), şi asocierea transparentă şi inconfundabilă dintre desinenţă şi gen este, şi a a rămas mereu, o caracteristică fundamentală şi inviolabilă a aşa- ziselor "neutre". Acest lucru înseamnă că găsim la substantivele cu *genus alternans* numai -Ø/-u, desinenţe distinctiv masculine, la singular, iar numai desinenţe legate în mod neambiguu de genul feminin la plural. De fapt, situaţia în limba română în privinţa legăturilor între gen şi formă este următoarea:

la singular
-*u* / -Ø: **exclusiv masculin**
-*ă*: **aproape exclusiv feminin**
-e: ambiguu – masculin (*şarpe alb*) sau feminin (*floare albă*)

la plural
-i: ambiguu , masculin (*şerpi albi*) sau feminin (*flori albe*)
-*ur*-[sic!] **exclusiv feminin**
-*e*: **exclusiv feminin**

Desinenţa *-e* este singura marcă distinctivă a femininului la plural, pe când -u/-Ø este singura marcă distinctivă a masculinului la singular. Este de remarcat cum, de-a lungul istoriei, cele câteva puţine excepţii la acest din urmă principiu au fost eliminate din limbă, de pildă *soru* > *soră*, *noru* > *noră*, **manu* > *mână*.

Este foarte semnificativ şi comportamentul gramaticienilor şi lexicografilor vorbitori nativi ai românei în privinţa substantivelor *pluralia tantum* şi *singularia tantum*. Acestea, tocmai pentru că nu au alternanţă între singular şi plural, nu ar trebui să se încadreze în clasa substantivelor neutre, care presupun mereu o *alternanţă* de gen între singular şi plural. Însă (cf. Hořejši 1957: 418; Lombard şi Gâdei 1981: I14-18; II32u.; II49u.), *puralia tantum*

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

ale substantivelor inanimate în *-e* tind să fie clasificate ca "neutre", pe când cele în *-i* nu sunt descrise niciodată[4] ca "neutre"; de asemenea, aproape toate *singularia tantum* prezentate ca "neutre" au desinenţa *-Ø* sau *–u*, cele în *-e* fiind foarte rare. Acest lucru arată, cât se poate de clar, că genul "neutru" este strâns legat de forma desinenţei atât la plural, cât şi la singular.

Principiul pe care l-am identificat şi elaborat nu a fost descris decât foarte târziu în istoria lingvisticii române şi până acum (din câte ştiu) numai pentru structura modernă sincronică a limbii. Este, în esenţă, ceea ce afirmă Nicoleta Bateman şi Maria Polinsky (2010: 63):

> The neuter does not have its own markings or agreement pattern, being identical to the masculine in the singular and to the feminine in the plural in both these dimensions. Our analysis capitalizes on these facts and categorizes these nouns into two classes in the singular and plural. Nouns in each class share the same declension, namely noun endings […]. Because actual plural forms determine class membership in the plural, and indirectly agreement, we provide rules of plural formation that are established based on formal features of the nouns and a small semantic core. Gender agreement is straightforwardly predictable once the noun classes are established. Agreement rules map each of the two genders in the singular and the plural to a specific set of agreeing forms.

Adevărul este că principiul determinării genului prin desinenţe este valabil pentru toată istoria limbii române şi pentru toate dialectele româneşti. Aparentele excepţii se înregistrează tocmai, şi numai atunci, când există alte semne clare ale genului. Astfel, *-ure* poate să devină *-uri*, tocmai pentru că prezenta lui *-ur-*, legată la plural exclusiv de genul feminin, garantează păstrarea expresiei de gen, chiar dacă *-e* final este înlocuit de *-i* (ambiguu). Apariţia tipului *buzunar – buzunări* este posibilă tocmai pentru că este introdusă şi alternanţa din vocala accentuată. Or, alternanţa *a - ă* înainte de desinenţa *-i* este un semn specific şi unic al substantivelor feminine (cfr. Maiden 1997). De altfel, aceasta nu există nici la masculine şi nici la adjectivele feminine: *frate – fraţi*, *par – pari*, *mare – mari* (adjectiv), *largă – largi,* dar *mare – mări*, *scară – scări*, *cadă – căzi* şi aşa mai departe. În cazul în care această alternanţă este prezentă, nu încape îndoială că avem de-a face cu un substantiv *feminin* şi nu mai este necesar ca desinenţa de plural *-e* să fie

[4] *DEX*-ul dă *funeralii* ca "neutru", dar acest plural se încadrează în clasa specială a substantivelor neutre precum *studiu - studii*.

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

‘protejată’ de înlocuirea cu desinenţa ambiguă *-i*. Alternanţa *a – ă* din radicalul femininelor se produce, în mod normal şi din motive de fonetică istorică, numai înaintea unui *-i* din silaba imediat următoare. De aceea, nu este de aşteptat şi nu apare, de obicei, la pluralele în *-uri* (de pildă, *pat – paturi*, *iaz – iazuri*). Totuşi, în unele graiuri din Maramureş şi Moldova se produce această alternanţă şi la unele plurale în *-uri* (de exemplu, *zarzavat – zarzavături*), iar în meglenormână întâlnim (vezi Atanasov 2002: 197; 207) asemenea plurale la unele substantive: de exemplu, MSG kəsəˈba - FPL kəsəˈbəur ‘oraş’, MSG ʃəməˈta - FPL ʃəməˈtəur ‘zarvă’. Acest lucru este încă o dovadă că neutrele plurale sunt adevărate substantive feminine la plural, şi că nu constituie o clasă separată.[5]

Trebuie pomenit, în concluzie, de un fenomen destul de răspândit în limba veche şi care continuă să se manifeste şi astăzi în multe graiuri din vestul şi din nordul României (vezi Gheţie şi Mareş 1974: 225u.; Chivu 2010), şi uneori şi în alte arii dialectale (cfr. Neagoe şi Mărgărit 2006: lxxxiv pentru graiurile româneşti din nordul Bulgariei). Acesta implică prezenţa desinenţei *-ă*, în loc de *-e*, la pluralele unor substantive cu *genus alternans*: *car – cară, covor – covoară, hotar – hotară, izvor – izvoară, odor – odoară, pridvor – pridvoară, topor – topoară, zăvor - zăvoară.* Acest fenomen are, fără îndoială, o origine fonologică (Iordan 1935: 8; Diaconescu 1970: 149; Fischer 1985: 82n2; Brâncuş 2002: 59) şi se datorează pronunţiei ‘dure’ a lui *-e* dupa /rr/, deşi unii savanţi au crezut că, în anumite cazuri, *-ă* ar putea să continue desinenţa latinească de neutru plural -A (vezi de exemplu Densusianu 1938: 162f.; Chivu 2010). Această din urmă ipoteză, cu toate că nu este clar imposibilă, nu explică de ce desinenţa *-ă* se observă *numai* în condiţiile fonologice unde prezenţa ei ar fi explicabilă şi prin efectul consoanei precedente asupra vocalei *-e* (ca şi în cazul lui *ou - ouă*, unde desinenţa se datorează efectului unui /w/ precedent asupra unui plural istoric *ˈowe: cf. PLUIT > *ˈplowe > *plouă*; NOBIS > *ˈnowe > *nouă*; NOUAS > *ˈnowe > *nouă* (azi, *noi*);vezi şi Brâncuş 2007a: 9f., şi Istrate 2007 pentru pluralele de tipul *părauă* în graiuri).[6] Faptul că această desinenţă apare la multe cuvinte de origine maghiară sau slavă are legătură probabil cu pronunţia cu /rr/ a cuvintelor ca *izvor, topor* sau *hotar* (după cum

[5] Chitoran (2002: 231) afirmă — greşit (cf. exemple ca *lighean - lighene*: Lombard şi Gâdei 1981: II 34u) — că “neutrele”, spre deosebire de “feminine”, nu ar cunoaşte alternanţa dintre *ea* la singular şi *e* la plural.

[6] Însă Gavril Istrate se gândeşte numai la un efect analogic al cuvintelor *ouă* sau *două*, şi nu pare a considera posibilitatea să fie în joc un efect fonologic al lui *-u-* (introdus din singular, sau extins analogic din alte cuvinte).

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

a demonstrat Marius Sala 1976: 76-80; 96f.). Să se considere şi verbele *a hotărî* şi *a izvorî,* unde efectul acestei pronunţii dure se manifestă şi la vocala tematică (la origine */i/). Desinenţa de plural *-ă* mai pătrunde şi la alte cuvinte care au cu certitudine o origine romanică şi care n-au avut niciodată pronunţia /rr/ (pentru mecanismul acestei schimbări, vezi şi Uriţescu 2007: 231; 233). Emblematice pentru acest fenomen de extensie analogică în graiuri sunt cuvinte ca *măr – meră*,[7] *tractor – tractoară, degetar – degetară*, şi până şi *televizor - televizoară* în Banat (vezi Uriţescu 2007: 231).

Această extindere analogică a lui *-ă* tinde să introducă în sistemul gramatical o a treia desinenţă de plural la *genus alternans*, alături de *-e* şi *-uri*. Însă o astfel de schimbare este permisibilă tocmai pentru că nu compromite expresia transparentă a genului gramatical. Un *-ă* nu poate să fie decât feminin (cazurile cu *-ă* masculin din limba română sunt cu adevărat foarte rare şi inexistente la plural), astfel încât opoziţia de gen între singular şi plural continuă să se menţină intactă. De fapt, în asemenea cazuri, raportul morfologic de gen dintre singular şi plural este exact acela care se observă, de obicei la singular, la mii de substantive şi adjective româneşti. Este interesant de observat, însă, că desinenţa *-ă* nu apare aproape niciodată la pluralul adevăratelor feminine. Unele graiuri au la pluralul adjectivului feminin *amară* tot *amară*, probabil din cauza unei pronunţii dure a lui /r/ (cf. verbul *a amărî*, nu ***a amări*). Alte exemple din secolul al şaisprezecelea, discutate de pildă de Alexandru Rosetti (1986: 490), ca pluralele *cămărăle, cioarăle, comoară* au, probabil, acelaşi fel de explicaţie fonologică. Dar în mod normal, *-ă* nu este extins analogic la pluralele feminine, cu excepţia pluralului, foarte răspândit în graiurile româneşti, *peră* de la *pară.* Acesta din urmă se datorează probabil atracţiei analogice, semantic şi nu numai fonologic motivate, a pluralului *meră* (de reţinut că atlasele lingvistice arată că pluralul *peră* presupune aproape fără excepţie existenţa pluralului *meră*). În rest, femininele plurale se deosebesc net de neutre, neavând *-ă* ca desinenţă de plural. Cred că explicaţia acestei diferenţe este destul de simplă: *-ă* nu poate să pătrundă analogic la pluralul femininelor pentru că la feminine are deja rolul desinenţei de singular. La "neutre", în schimb, contează mult mai mult *opoziţia de gen* între singular şi plural, ceea ce permite ca o desinenţă cu

[7] Acest plural nu poate să păstreze -A din MALUM - MALA latinesc (devenit **melu* –**mela*). Pluralul **mela* ar fi dat ***meară*, apoi ***mară*. Forma *meră* arată prezenţa istorică a unei desinenţe *-e* (în *mere*), devenită *-ă* prin analogie. Însă este interesant de observat că nu puţine din exemplele aduse de Istrate (2007) au pluralul în *-eauă*, semn că trecerea la *-ă*, în asemenea cazuri, poate să fie destul de veche.

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

valoarea clară de feminin (chiar dacă este asociată de obicei cu numărul singular) să înlocuiască *-e*.

Am văzut că desinenţa *-e* de la feminine şi desinenţa *-e* de la aşa-zisele neutre nu se comportă identic în istoria limbii. Iniţial acest lucru poate să ne îndemne să conchidem că trebuie să recunoaştem o desinenţă feminină, pe de o parte, şi una 'neutră', pe de alta. Însă acest comportament diferit este o dovadă clară a faptului că *-e* de la plural reprezintă o desinenţă de feminin, ba chiar una care îsi apără "feminitatea", ca să spun aşa, datorită principiului potrivit căruia *genus alternans* cere expresia neambiguă a genului la singular şi la plural. Sper să reiasă clar din cele spuse că "neutrul" nu numai că este superfluu în explicarea fenomenului substantivelor zise "neutre" din limba română, ci şi că invocarea unui al treilea gen ar prezenta riscul să ascundă adevăratele mecanisme ale istoriei morfologice a tuturor substantivelor cu *genus alternans*.

În concluzie, deşi acest studiu nu are deloc pretenţii pedagogice, se impune întrebarea dacă şi în predarea limbii române n-ar fi de dorit abandonarea termenului "neutru". În cazul oricărui "neutru" (ca şi în cazul celor mai multe substantive româneşti) studentul este obligat să înveţe atât forma pluralului cât şi a singularului. Dat fiind că genul depinde strict de forma desinenţei şi că desinenţele, oricum, trebuie memorizate, specificarea genului "neutru" nu numai că este superfluă, ci că dă impresia, falsă, că ar exista la singular un al treilea gen, şi la fel la plural, pe când adevărul este că atât la singular, cât şi la plural nu există decât două genuri, şi că acestea depind, adeseori, numai de natura desinenţei.

BIBLIOGRAFIE

Atanasov, Petar, 2002, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, Editura Academiei.

Bateman, Nicoleta şi Polinsky, Maria, 2010, „Romanian as a two-gender language', în Gerdts, Donna, John Moore and Maria Polinsky, (ed.), *Festschrift for David Perlmutter*, Cambridge, MA, MIT Press, p. 41–77

Brâncuş, Grigore, 2002, *Introducere în istoria limbii române*, Bucureşti, Editura România de Mâine.

Chiţoran, Ioana, 2002, *The Phonology of Romanian: a constraint-based approach*, Berlin / New York:,Mouton de Gruyter.

Chivu, Gheorghe, 2010, „Neutre cu pluralul în *-ă* în limba română veche", în Chivu, Gh., Oana Uţă Bărbulescu (ed.), *Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuş*, Bucureşti Editura Universităţii din Bucureşti, p. 53-60.

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

Croitor, Bianca şi Giurgea, Ion, 2009, „On the so-called Romanian neuter", *Bucharest Working Papers in Linguistics* XI, p. 21–39.
Diaconescu, Paula, 1970, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc,* Bucureşti, Editura Academiei.
Farkas, Donka, 1990, „Two cases of underspecification in morphology", *Linguistic Inquiry*, XXI, 539–550.
Fischer, Iancu, 1985, *Latina dunăreană*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Gheţie, Ion şi Mareş, Alexandru, 1974, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, Editura Academiei.
Igartua, Iván, 2006, „*Genus alternans* in Indo-European", *Indogermanische Forschungen*, CXI, p. 56–70.
Hall, Robert 1965. „The 'neuter' in Romance: a pseudo-problem", *Word*, 21, 421–27.
Hořejši, V, 1957, 'Problema substantivelor aşa-zise "neutre" în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi', *Studii şi cercetări lingvistice*, 8, 415–29.
Iordan, Iorgu, 1938, „Pluralul substantivelor în limba română actuală', *Buletinul Institutului de Filologie română "Al. Philippide"*, V, 1–54.
Istrate, Gavril, 2007, „Un plural regional: neutrul în *-auă*", *Studii şi cercetări lingvistice*, VIII, 299–313.
Ivănescu, Gheorghe, 1957, „Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice", *Studii şi cercetări lingvistice*, VIII, 299–313.
Jakobson, Roman, 1971, „On the Rumanian neuter", în *Roman Jakobson, Selected writings. II. World and language*. Haga, Mouton, p. 187–189.
Lombard, Alf şi Gâdei, Constantin, 1981, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Bucureşti, Editura Academiei.
Loporcaro, Michele şi Paciaroni, Tania, 2011, „Four-gender systems in Indo-European", *Folia linguistica* XLV, 389–434.
Maiden, Martin, 1997, „A propos d'un changement analogique remarquable en roumain: le type *carte - cărţi*", *Vox Romanica* LVI, p. 24–57
Maiden, Martin, 2011, 'Morphological persistence', în Maiden, Martin, John Charles Smith şi Adam Ledgeway (ed.), *The Cambridge History of the Romance Languages*, Cambridge, CUP, 155–215.
Marcus, Samuel, 1967. *Algebraic Linguistics.* New York: Academic Press
Marin, M., Mărgărit, I. and Neagoe, V. 1998. 'Graiurile româneşti din Ucraina şi Republica Moldova'. *Fonetică şi dialectologie* 17:69-155.
Matasović, Ranko, 2004. *Gender in Indo-European.* Heidelberg: Winter
Meyer-Lübke, Wilhelm, 1895, *Grammatik der romanischen Sprachen. Formenlehre*, Leipzig, Reisland
Neagoe, V. şi Mărgărit, I, 2006, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*, Bucureşti, Editura Academiei.
Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, OUP.
Philippide, Alexandru, 2011 ([1893–1932]), *Istoria limbii române*, Iaşi, Polirom.
Rosetti, Alexandru, 1986, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)

Rovai, Francesco, 2012, „Between feminine singular and neuter plural: reanalysis patterns", *Transactions of the Philological Society*, CX, 94–121

Sala, Marius, 1976, *Contributions à la phonétique historique du roumain*, Paris, Klincksieck.

Schön, Ilse, 1971, *Neutrum und Kollektivum. Das Morphem -a im Lateinischen und Romanischen*, Innsbruck, Institut für Vergleichende Sprachwissenschaft

Uriţescu, Dorin, 2007, „Dans la perspective de l'Atlas de Crişana (I). Le participe passé daco-roumain en *-ă*: mythe roumain ou innovation d'une langue *romane*?", în Reinheimer Rîpeanu, Sanda şi Ioana Vintilă-Rădulescu (ed.) *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani,* Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 555–566.

Wild, Beate, 1983, *Meglenorumänischer Sprachatlas*, Hamburg, Buske.

Windisch, Rudolf, 1973, *Genusprobleme im Romanischen. Das Neutrum im Rumänischen*, Tübingen, Narr.

Martin MAIDEN
Research Centre for Romance Linguistics
Faculty of Linguistics, Philology and Phonetics
University of Oxford

BDD-V2821 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:49:24 UTC)